ניר אנגרט
רשות הטבע והגנים

אסף זנזורי
החברה להגנת הטבע

ציטוט מומלץ

אנגרט נ וזנזורי א. 2021. חבל ארץ בסכנה – האיומים הסביבתיים והנופיים הכרוכים בתוכניות הפיתוח ברמת הגולן. *אקולוגיה וסביבה* **12**(4).

עגורים על רקע החרמון | צילום: לירון שפירא, החברה להגנת הטבע

חבל ארץ בסכנה – האיומים הסביבתיים והנופיים הכרוכים בתוכניות הפיתוח ברמת הגולן

נקודת מבט | גיליון חורף 2021 / כרך 12(4) | 30 בינואר, 2022

החלטת הממשלה לעידוד צמיחה דמוגרפית בת-קיימא ברמת הגולן (שהתקבלה ב-26.12.2021) [5] מכוונת בעיקרה להגדלת הפיתוח, ובכלל זה להקמת יישובים חדשים. מנוסח ההחלטה עולה כי יוזמיה מכירים בייחודו של הגולן כמרכז תיירות ונופש, והם אף מקדישים משאבים לפיתוח תיירותי, אך זאת כמעט ללא הפניית תשומת הלב והבנה, כי התיירות בגולן נשענת באופן כמעט בלעדי על הטבע בחבל ארץ זה. כך, בד בבד עם הפיתוח התיירותי, מקדמת החלטת הממשלה מספר מהלכים שעלולים לפגוע משמעותית במרחבי הטבע והנופש בגולן.

רוב הגולן נמצא בתחום המועצה האזורית גולן, המשתרעת על פני יותר ממיליון דונם, ובה 33 יישובים שמתגוררים בהם כ-20,000 תושבים. ביישובים הדרוזיים בצפון הגולן מתגוררים כ-24 אלף תושבים. בלב הגולן נמצאת המועצה המקומית קצרין ובה כ-7,600 תושבים. נוסף על כך, פרוסים בגולן מחנות צבא ושטחי אש, תשתיות שונות, שטחי תעשייה, מסחר ותיירות, כמו גם שטחים חקלאיים לסוגיהם.

רמת הגולן היא אחד מאזורי הטבע, התיירות והפנאי החשובים ביותר במדינת ישראל; פנינת טבע ונוף המושכת רבבות מטיילים ונופשים מדי שנה; ריאה ירוקה לתושבי ישראל כולה. בגולן נשמר שטח פתוח נרחב ובו מגוון מערכות אקולוגיות ובתי גידול שונים. בגולן שטח געשי נרחב, עשיר בתופעות ייחודיות, כגון הרי געש, רמות בזלתיות, נחלים, מעיינות, בריכות חורף וקניונים, לצד נופי יער, חורש, חקלאות, מורשת ותרבות. אל כל אלה מצטרף עולם חי וצומח מגוון, ובחלקו נדיר. מכלל שטחי המדינה שאינם מדבריים, הגולן, בהיותו שטח פתוח נרחב, הוא האזור שזיהום האור בו מזערי. לפיכך, הוא סומן בתוכנית האסטרטגית של מִנהל התכנון כשטח חשוך המאפשר צפייה מיטבית בשמי הלילה.

האיומים על עתידה של רמת הגולן

הקמת טורבינות רוח עצומות בגודלן ובגובהן

נוסף על טורבינות הרוח הקיימות ועל אלה המאושרות לבנייה, מנסים בימים אלה יזמים לקדם בניית טורבינות

רוח בגובה 130–200 מטר בחרמון, באזור שעל, באלוני הבשן ועוד. לטורבינות הרוח השפעה נופית גדולה, הן תופסות שטח נרחב, ומחייבות תשתיות נלוות. הקמת כלל המתחמים תיצור רצף של טורבינות מצפון לדרום במזרח הגולן, מה שיעצים את הפגיעה הנופית והאקולוגית.

נוסף על כל אלה, טורבינות רוח הן איום משמעותי על בעלי כנף בגולן, כולל ציפורים שצירי הנדידה שלהן עוברות דרכו. אומנם נקבעו לטורבינות סייגים הנוגעים להיקף הפגיעה המותרת ומנגנונים וכלים טכנולוגיים לצמצומה, אך יעילותם עדיין טעונה הוכחה. קיים חשש אמיתי להכחדת מינים של בעלי כנף – דורסים ועטלפים – בשל עומס הולך וגובר של תוכניות להקמת טורבינות.

הקמת טורבינות רוח בעמק הבכא, 2021 | צילום: לירון שפירא, החברה להגנת הטבע

הקמת מתקנים פוטו-וולטאיים קרקעיים לייצור אנרגיה

יישובי הגולן מקדמים תוכניות להקמת מתקנים פוטו-וולטאיים קרקעיים בשטחים נרחבים, כ-7,000 דונם בשטחי משבצות חקלאיות. המדינה מקדמת הקמתו של מתחם סולארי באזור עמק הבכא, שטח רגיש מבחינה אקולוגית. זאת ועוד, בימים אלה מקודמים מיזמי חלוץ למתקנים אגרו-וולטאיים, שמידת השפעתם הסביבתית והנופית אינה ידועה. כמו כן, בגולן מופו מספר מאגרי מים רגישים בעלי חשיבות לציפורים, שגם בחלק מהם מקודמות תוכניות לקירוי לפוטו-וולטאי. כלל המתקנים נדרשים כמובן למערכות הולכה, שגם להן משמעויות סביבתיות ונופיות.

הקמת קווי מתח עיליים

קווי מתח עיליים פוגעים קשות בנוף ובבעלי כנף (סקר החברה להגנת הטבע ורשות הטבע והגנים הוכיח שהפגיעה של קווי מתח בעופות היא קשה ביותר [3,4]). מי שנוסע ברמת הגולן יכול להתרשם מקו המתח העילי החוצה אותה ממערב למזרח, פוגע בנוף בצורה משמעותית, ויוצר פוטנציאל פגיעה משמעותית בעופות שמתנגשים בקווי מתח תוך כדי מעוף. החשש הוא שמתקני האנרגיה "הירוקה" יצריכו קווי מתח עיליים נוספים שיתווספו למאות ק"מ של קווי מתח גבוה שכבר כיום גובים מחיר כבד מהעופות הדורסים בגולן.

פגיעה בבעלי כנף שעלולה להביא לחיסול ענף הצפרות

האיומים של הקמת טורבינות הרוח וקווי המתח העיליים על הציפורים בגולן (שתוארו לעיל) מצטרפים להרעלות, שפורעי חוק מבצעים מעת לעת, ושמביאות למות דורסים בהרעלה משנית. פגיעה ממשית באוכלוסיות הציפורים או הכחדת מיני דגל כגון הנשרים, עלולה בין השאר לפגוע קשות בענף הצפרות ובמשיכת מטיילים לרמה, המספקים שניהם הכנסה כלכלית לתושבים.

פגרי נשרים שהתחשמלו בגולן | צילום: ליאור כסלו

ביזור הפיתוח – יישובים חדשים ותוכנית ניו מג'דל

לצד הרחבה משמעותית של יישובים קיימים עירוניים וכפריים, בהיקף המקובל על פי עקרונות התכנון הארצי והמחוזי, בוחנת הממשלה הקמת שני יישובים קהילתיים חדשים, המיועדים לקלוט כ-2,000 משפחות כל אחד. הקמת היישובים החדשים נטולת היגיון תכנוני, חברתי, סביבתי וכלכלי. נוסף על כך, מקודמת תוכנית להקמת שכונה חדשה במג'דל שמס ("ניו מג'דל") בתחום שמורת טבע החרמון, בשטח שקיימים בו ריכוזי מיני צומח נדירים.

פתיחת מחצבות בזלת חדשות

כיום נבחנת בוועדת המעקב והבקרה של תכונית המתאר הארצית לכרייה ולחציבה (תמ"א 14 ב') פתיחת מחצבות בזלת חדשות בגולן. מחצבות אלה יביאו להרס ישיר של מאות דונמים של שטחים טבעיים, שיגרור השפעות נלוות על המערכת האקולוגית באזור.

פיתוח של שטחי חקלאות חדשים

ב-2014 החליטה הממשלה לאמץ את תכנון משרד החקלאות לפיתוח מאות נחלות חקלאיות חדשות ברמת הגולן (החלטה מספר 1170 של הממשלה מיום 12.1.2014). במסגרת זו נקבע כי יפותחו ויאוישו 750 נחלות חדשות. המשמעות בין השאר – הסבת קרקע טבעית בהיקף של עשרות אלפי דונם לקרקע חקלאית. מאז החלטת הממשלה על פרויקט הנחלות בגולן (הגדלת הנחלות הקימות מ-30 ל-60 דונם והוספת נחלות חדשות) הוכשרו כ-15,000 דונם. אולם הפגיעה גדולה בהרבה המשטח המוכשר בפועל – הגידור פוגע בבעלי חיים, ונוצרים שטחים מבודדים ומנותקים בין שטחי החקלאות, קיטוע בתי גידול, ערמות אבן והשפעה אקולוגית קשה על השטחים הטבעיים הסמוכים.

תוכניות ייעור

קק"ל מקדמת תוכניות ליערות בגולן בהיקף של עשרות אלפי דונמים, ובמסגרתן מתוכנן לטעת עצים בשטחים טבעיים. בעוד שתכנון יער טבעי אינו נמצא בקונפליקט עם שמירת הטבע בגולן, לא כך הדבר כשמדובר בהתמרה של שטחים טבעיים ליערות נטועים.

התייבשות מעיינות דופן הגולן

המים לשתייה ולחקלאות בגולן עדיין מגיעים בעיקר מהמעיינות ומהנחלים, כלומר על חשבון המים החיוניים

לטבע. מעיינות הדופן המיוחדים נמצאים בסכנת התייבשות – בגלל שינוי האקלים כמות המים בהם הולכת ופוחתת, והבעיה מתעצמת בעונות הקיץ, עת נעשה ניצול יתר לצורכי השקיה של שדות באופן שמאיים על כל הטבע המופלא שנמצא לידם. הגדלת הפיתוח ההתיישבותי והכשרת שטחים חקלאיים נוספים יחריפו את ניצול המים הטבעיים.

לסיכום, כלל תוכניות הפיתוח יובילו לפגיעה משמעותית במערכת האקולוגית ובנוף הגולן המוכר לנו. כיום נהנים מהגולן כ-3 מיליון מבקרים בשנה, אך התוכניות הללו ישנו את אופיו. כדי להבטיח כי הפיתוח בגולן יהיה מקיים נדרש שינוי תפיסה: יש למצות את הגדלת ההתיישבות לפי המספרים שנקבעו בתכנון הארצי והמחוזי לכל יישוב, ובהרחבה משמעותית של שני יישובים קהילתיים מרכזיים קיימים בצידו המערבי של הגולן (בני יהודה וקצרין), תוך חיזוק הקישוריות שלהם לכיוון מערב. כך אפשר יהיה לתת פתרון כולל לצורכי המתיישבים החדשים שלא על חשבון משאבי הטבע בגולן, ההולכים ודועכים.

במקביל, על המדינה לבחון מחדש את עמדתה לנוכח הפגיעה המצטברת בטבע ובנוף בגולן, להתחייב לשמור על איכויותיו הייחודיות כמרחב טבע ופנאי ואף לחזק אלמנטים אלה על-ידי הרחבה משמעותית של שמורות טבע בגולן ושיקום של שטחים מופרים. נוסף על כך, יש לקדם את שחרור מעיינות דופן הגולן כדי להוביל לשיקום המעיינות וליצור נקודות משיכה נוספות לתיירות. גישה זו מבוססת על תוכנית-אב לשטחים פתוחים ברמת הגולן [5], שלאחר שאושרה ב-2014 הפכה לכלי המרכזי המכוון מצד אחד את הפיתוח ומנגד את קידום תוכניות השימור בגולן.

אלי מלכה, ראש המועצה האזורית גולן דאז, שהוביל את קידום תוכנית-האב, היטיב להגדיר את האיזון הנדרש בין שימור לפיתוח:

> *"התוכנית מציעה קווים מנחים ועקרונות לשימושים מושכלים בקרקע במטרה ליצור מערך ראוי ומאוזן בין שימושים מותרים, לפיתוח ולשימור, תוך יצירת מערך הסכמה נרחב ככל האפשר של בעלי העניין בקרקע. תוכנית זו נועדה לקבוע סדרי עדיפויות בין תהליכי פיתוח תוך שמירה על איזון אל מול צורכי הטבע, האקולוגיה, הנוף והמורשת הייחודיים של הגולן ולאפשר לנו לשמור על הסביבה לדורות הבאים בהסתכלות ובתכנון האזור שנים קדימה."*

מקורות

1. האגודה הישראלית לאסטרונומיה. תקן תאורה אסטרונומית.
2. איזן א"ג, אמדור ל ושר-שלום א. 2014. תכנית אב לשטחים פתוחים בגולן – מסמכי התכנית.
3. יושע ד. 2018. פיילוט לניטור התנגשות עופות בקו מתח עליון בעמק יזרעאל – דו"ח מסכם.
4. מירוז א, לבינגר ז וברקן ל. 2019. צמצום התנגשות עופות בקווי מתח – ניתוח רגישות ארצי ומתווה לפתרון.
5. ממשלת ישראל. 2021. תכנית לעידוד צמיחה דמוגרפית בת קיימא ביישובי המועצה האזורית גולן וקצרין לשנים 2022–2025. החלטה מספר 864 של הממשלה מיום 26.12.2021.